

موانع تجارت تریاک در سبزوار دوره قاجار با تکیه بر اسناد

هانیه طلوع فکور^۱

عباس سرافرازی^۲

چکیده

شیوع بیماری کرم ابریشم در سال ۱۲۸۲ق. / ۱۸۶۵م. از یک طرف و کم‌آب بودن کشت خشخاش از دیگر سوی، سبب ترغیب کشاورزان ایران به‌ویژه منطقه خراسان به تولید این محصول پر بازده شد. این امر گذشته از آن که مردم زیادی را به این سم مهلکت دچار کرد؛ رونق تجارت تریاک را در پی داشت. سبزوار نیز به واسطه مزارع فراوان، به یکی از نواحی کشت خشخاش در خراسان مبدل شد. از آنجایی که تجار سبزواری سهم چشمگیری در تجارت تریاک داشتند؛ به دادوستد این محصول پرداختند ولیکن در تجارت تریاک با مشکلات و موانعی مواجه شدند. تجار ناراضیتی خود از وضع موجود را که مسبب آن اداره تحدید تریاک سبزوار بود؛ با شکایت‌های پی‌درپی نشان دادند. پژوهش حاضر با روش کتابخانه‌ای و با تکیه بر اسناد نو یافته موجود در آرشیو سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران، درصدد است مشکلات تجار تریاک در سبزوار دوره قاجار را مورد بررسی و تحلیل قرار دهد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که سبزوار در دوره قاجار با وجود صدور مجوز به برخی از تجار برای تجارت تریاک در سبزوار و دیگر نقاط ایران؛ تریاک‌های آنان را توقیف می‌کردند و یا به بهانه تقلبی بودن باندرول‌های تریاک، مال‌التجاره تجار را به مصادره اداره تحدید تریاک درمی‌آوردند.

واژگان کلیدی: تریاک، تجار، سبزوار، تجارت

^۱. دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ ایران اسلامی دانشگاه فردوسی مشهد

haniehtolofakor1@yahoo.com

^۲. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد_ ab.sarafrazi@ferdowsi.um.ac.ir

مقدمه

کشت تریاک از سده‌های هجدهم و نوزدهم میلادی / سیزدهم و چهاردم قمری در ایران آغاز گردید اما در نیمه دوم سده نوزدهم افزایش کاشت تریاک را به دنبال داشت. این امر گذشته از آن که مصرف‌کنندگان زیادی در داخل ایران داشت؛ در خارج از ایران نیز با استقبال زیادی مواجه شد به طوری که صادرات تریاک رشد قابل توجه‌ای یافت که سبب رونق تجارت تریاک نیز گردید. اعتیاد مردم بسیار زیادی در سرتاسر ایران که بیشترین آمار مربوط به ناحیه خراسان است را نباید از نظر دور داشت. این مسأله علاوه بر آن که آسیب‌های اجتماعی فراوانی به بطن جامعه وارد می‌کرد؛ مبالغ زیادی پول صرف خرید این سم جانکاه می‌شد. ادارهٔ تحدید تریاک سبزوار نیز از این امر بهره می‌برد و از شیره‌کش‌خانه‌ها برای استعمال تریاک مالیات می‌گرفت. مردم نیز که توان پرداخت مالیات را نداشتند ناگزیر به صورت قاچاق به تهیهٔ تریاک نامرغوب روی می‌آوردند. افزون بر تعددی ادارهٔ تحدید تریاک سبزوار به مردم؛ در امر تجارت تریاک نیز مشکلات زیادی برای تجار سبزوار به وجود می‌آورد. همچنین نابه‌سامانی‌های این اداره تجار تریاک را با موانع تجاری عیدهای روبرو می‌کرد. از جمله مشکلاتی که تجار بیشتر به آن اشاره داشتند؛ تأخیر در ارسال محموله‌های تریاک و نرسیدن به موقع محموله به مقصد، عوارض زیاد و حق الصاق باندرول دولتی ادارهٔ تحدید، متهم کردن تجار به زدن باندرول تقلبی و جریمه و توقیف تریاک‌های آنان بود. مشکلاتی که ادارهٔ تحدید سبزوار برای تجار تریاک به بار آورده بود سبب خسارت‌های جبران‌ناپذیری به تجار شد. امری که باعث شکایت‌های مکرر تجار سبزوار به ادارهٔ مالیه گردید نیز کاری از پیش نمی‌برد.

با بررسی‌های حاصل شده تاکنون پژوهشی مستقل دربارهٔ تجارت تریاک در سبزوار، مشکلات تجار سبزوار در تجارت تریاک، شکایات تجار تریاک سبزوار و بهانه‌تراشی‌های ادارهٔ تحدید تریاک سبزوار برای توقیف تریاک تجار؛ مطالعات جزئنگارانه‌ای صورت نگرفته است. در منابع دست اول موجود که در زمینه اوضاع اقتصادی ایران می‌باشد، به صادرات و واردات تریاک به طور کلی، پرداخته است. همچنین در برخی پژوهش‌های مرتبط با تریاک از جمله مقالهٔ رنجبر و حسام‌پور تحت عنوان «جایگاه تریاک در تجارت خارجی ایران در دورهٔ قاجار (۱۲۱۰-۱۳۳۴ ه ق)» تنها به تجارت خارجی تریاک پرداخته است و دربارهٔ تجارت تریاک در سبزوار سخنی به‌میان نیاورده است. در پژوهش‌های مربوط به سبزوار از جمله مقالهٔ یعقوب تابش و فاطمه احمدوند با عنوان «واکاوی جایگاه تجاری سبزوار در اواخر دوره قاجار» با آن که کالاهای تجاری سبزوار را مورد بررسی قرار داده‌اند اما به تجارت تریاک در سبزوار هیچ اشاره‌ای نکرده‌اند. باوجود این، پژوهش حاضر با بهره‌گیری از منابع و مقالات مرتبط با موضوع مورد بحث، درصدد

است تا علاوه بر تجارت تریاک در سبزواری به موانع و مشکلات تجار و شکایت‌های آنان از ادارهٔ تحدید تریاک سبزواری بپردازد.

کاشت تریاک در ایران دورهٔ قاجار

ایرانیان از زمان‌های کهن با موادمخدر آشنایی داشتند. نخستین مادهٔ مخدر که در اسناد آورده شده بنگ است که زرتشتیان استعمال می‌کردند. سپس مصرف بنگ و حشیش در زمان صفویه رواج یافت. پس از بنگ و حشیش مادهٔ مخدری که به ایران راه یافت؛ تریاک و افیون بود. نخستین پزشکان ایرانی چون ابوعلی سینا و زکریای رازی ضمن یادآوردن خواص تریاک آن را برای درمان بیماری‌ها تجویز می‌کردند (سیدجوادی، ۱۳۷۵: ۲۱). تریاک از اواخر قرن یازدهم یا دوازدهم میلادی در ایران کشت می‌شد (سیف، ۱۳۷۳: ۲۱۵). از زمان میرزا تقی خان امیرکبیر تا سال ۱۳۲۱ق. / ۱۹۰۳م. کشت، فروش و مصرف تریاک در ایران آزاد بود. نخستین قانون به نام «قانون تحدید تریاک» در سال ۱۳۲۹ق. / ۱۹۱۱م. به تصویب مجلس شورای ملی رسید (صالحی، ۱۳۹۳: ۵۶). آگاهی‌های موجود نشان می‌دهند کشت تریاک در ایران از دورهٔ صفویه رونق بیشتری گرفته بود (دالمانی، ۱۳۷۸: ۱۱۰/۱). در دورهٔ قاجاریه به بهانهٔ این که کشت این محصول سبب کمبود غله و به دنبال آن گرانی قیمت نان می‌شد؛ با کشت تریاک تا حدودی مخالفت کردند (دالمانی، ۱۳۷۸: ۱۱۹/۱). با شیوع بیماری کرم ابریشم پس از سال ۱۲۸۲ق. / ۱۸۶۵م. تولید محصول ابریشم از رونق افتاد و کشاورزان کاشت تریاک را به‌عنوان جایگزینی با درآمدزایی بالا انتخاب کردند (جمالزاده، ۱۳۷۶: ۳۰). علاوه بر بیماری کرم ابریشم و کم آب بودن خشخاش، دلیل مهم‌تری که سبب شد کشت تریاک را بر دیگر محصولات ترجیح دهند؛ جنگ داخلی آمریکا بود. در فاصلهٔ بین سال ۱۲۷۶-۱۲۸۰ق. / ۱۸۶۴-۱۸۶۰م. جنگ داخلی آمریکا سبب کاهش تولید پنبه شد. بنابراین دولت‌های اروپایی برای جبران کسری پنبه به ایران روانه شدند (طلوع‌فکوره، سرافرازی، ۱۴۰۱: ۸۵). بعد از اتمام جنگ زمین‌های زیرکشت پنبه جای خود را به محصولاتی چون تریاک دادند (رنجبر، حسام‌پور، ۱۳۹۳: ۱۲۶). از سال ۱۲۹۷ق. / ۱۸۷۹م. زراعت خشخاش افزایش یافت تا جایی که در سال ۱۳۰۲ق. / ۱۸۸۴م. محصول تریاک به عمل آمده را چهارصد هزار من تخمین می‌زدند. افزایش تریاک تولید شده به‌رونق تجارت تریاک در ایران انجامید (جمالزاده، ۱۳۷۶: ۳۰).

کاشت تریاک در سبزواری

خراسان یکی از مهم‌ترین نواحی کشت خشخاش در ایران بود (دالمانی، ۱۳۸۷: ۱۱۹/۱). از آنجایی که کشت خشخاش نسبت به محصولاتی مانند گندم، جو و پنبه نیاز کمتری به آب داشت (لمبتون، ۱۳۶۲: ۶۳۷)، کشاورزان سبزواری نیز کشت تریاک را سودمندتر دانستند. آنان چون دیگر کشاورزان خراسان برای امرار معاش و همچنین پرداخت مالیات سالانه درصدد تغییر کشت محصولات

زراعی خود برآمدند. در این برهه کشت محصولات یک‌ساله و پر سود که رویکرد جدیدی در اقتصاد کشاورزی بود؛ پدیدار شد. تنها محصول پرسود و منطبق با کم‌آبی منطقه خراسان و از جمله سبزواری، کشت خشخاش بود. از آنجایی که تولید ابریشم و پرورش باغستان در ولایت سبزواری وجود داشت؛ گسترش کشت خشخاش در این ولایت رونق گرفت (دانشیار، ۱۳۹۴: ۱۱۸). شایان توجه است که، با رونق یافتن کشت محصول تریاک، اعتیاد مردم ایران به این ماده مخدر افزایش یافت. در این میان، سهم مردمان خراسان به نسبت دیگر شهرها در استفاده از تریاک بیشتر بود که سبب فساد و تباهی زندگی آنان گردید (دالمانی، ۱۳۷۸: ۱۲۱/۱؛ سیف، ۱۳۷۳: ۲۲۱).

مصرف تریاک و مالیات پاچراغی

اسناد موجود نشان می‌دهند، مصرف‌کنندگان تریاک به پاچراغی موسوم بودند که سالیانه مالیاتی باعنوان مالیات پاچراغی از آن‌ها اخذ می‌شد. در سبزواری نیز ادارهٔ تحدید تریاک «مالیات پاچراغی» را از جماعت پاچراغدار می‌گرفت. با وجود منع دریافت این نوع مالیات از طرف حکومت اما همچنان ادارهٔ تحدید سبزواری مالیات پاچراغی را از مردم می‌ستاند. به‌عنوان نمونه، خزانه‌دار کل ایران در ۲۲ عقرب ۱۳۲۹ق. / ۱۹۱۱م. طی نامه‌ای به وزارت داخله نوشت در بعضی از ولایات که استعمال شیره و تریاک معمول است؛ حکام وجهی از مردم به عنوان پاچراغدار که صاحبان شیره‌کش خانه‌ها بودند؛ دریافت می‌کردند که از آن جمله در سبزواری این مالیات از مردم دریافت می‌شد. عدهٔ کثیری از مردم آنجا معتاد و به استعمال این سم مهلکت مشغول بودند. نظر به این‌که ساختن و فروختن شیره و تریاک محدود شد و از ادارهٔ تحدید تریاک باید شیره خریداری کنند و نفع زیادی عاید جماعت پاچراغ به واسطهٔ تهیهٔ شیره، به مانند سابق نمی‌شد، توان پرداخت وجهی که حکومت دریافت می‌کرد، را ندارند. در سال گذشته حکمی از طرف وزارت داخله به حکومت سبزواری صادر شد که مطالبهٔ مالیات پاچراغداری را متوقف کنند. اما گزارش‌های موجود از سبزواری نشان می‌دهد حاکم این ولایت مطالبهٔ مالیات سال گذشته و امسال و سال آینده را از مردم طلب می‌کند. با سخت‌گیری حاکم سبزواری در مطالبهٔ وجه مالیات پاچراغی و عدم توان جماعت پاچراغی، خزانه حکومت متضرر خواهد شد (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران: ۷-۸ / ۳۷۲۱-۳۴۰).

همچنین وزارت مالیه در ۸ عقرب ۱۳۲۹ق. / ۱۹۱۱م. در نامهٔ دیگری به ادارهٔ کل مالیات دربارهٔ دریافت مالیات اضافه از مردم سبزواری نوشته است: با توجه به این‌که سوختهٔ تریاک محدود شده و شیرهٔ تریاک از ادارهٔ تحدید خریداری می‌شد، امکان پرداخت وجه توسط مردم پاچراغدار به حکومت وجود نداشت. با این‌که وزارت داخله در حکمی به حاکم سبزواری نوشت: «زین پس دیگر مطالبهٔ وجه از جماعت مزبور ننماید»؛ گزارش‌های موجود نشان می‌دهد، حکومت سبزواری مطالبهٔ مالیات گذشته و آتی را از مردم

پاچراغدار نموده است. در مکتوبِ دیگر وزارت داخله به حکومت سبزوار آمده است: مطالبه مالیات پاچراغداری «موجبات نکث فروش شیره و تریاک» را فراهم می‌آورد (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران: ۹/ ۳۷۲۱-۲۴۰). با وجود تأکید حکومت به حاکم سبزوار شواهد موجود در عقرب ۱۳۳۱ق./ ۱۹۱۲م. نشان می‌دهد همچنان ادارهٔ تعیین تریاک سبزوار مبالغی از جماعت پاچراغی به عنوان مالیات دریافت می‌کرده است (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۵/ ۳۷۲۱-۲۴۰). امری که هم به زیان مردم پاچراغدار و هم خزانهٔ حکومت قاجاریه بود.

مشکلات تجار تریاک در سبزوار

۱- سیاست دوگانهٔ ادارهٔ تعیین تریاک سبزوار

برخی گزارش‌ها نشان می‌دهد قیمت تریاک در سبزوار نسبت به سایر شهرها بالاتر بود (دالمانی، ۱۳۷۸: ۲/ ۲۷۰). اما در سال‌های بعد (۱۳۲۵ ق./ ۱۹۰۷م.) و به دنبال قوانین دولت روسیه مبنی بر ممنوعیت صدور تریاک از ایران به روسیه با کاهش قیمت تریاک (دانشیار، ۱۳۹۴: ۱۳۷) مواجه شد. از سوی دیگر اغتشاش تراکمه در سال ۱۳۳۰ق./ ۱۹۱۱م. که سبب مسدود شدن راه خراسان گردیده بود به کمبود تریاک و سوختهٔ تریاک در خراسان منجر شد؛ امری که اگر ادامه می‌یافت به انحلال ادارهٔ تعیین تریاک در سبزوار می‌انجامید. از این رو، روسای ادارهٔ تعیین تریاک در جهت رفاه حال مردم و سامان‌مند کردن اداره، به برخی از تجار خراسان اجازه دادند هرکجا سوختهٔ تریاک یافتند، خریداری نموده و به ادارات تعیین خراسان تحویل دهند. حاج رجبعلی آقا ملک التاجر سبزوار به‌موجب اجازه‌نامه‌ای که از ادارهٔ تعیین سبزوار داشت سوختهٔ تریاک تهیه و به ادارهٔ تعیین سبزوار تحویل می‌داد. وی یک‌صد و ده من سوخته خرید و به خراسان حمل نمود اما در بین راه پنجاهوپنج من آن را ادارهٔ تعیین شاهرود و چهل‌وپنج من هم در ادارهٔ تعیین میامی ضبط گردید. ده من باقی‌مانده را در تهران ضبط نمودند. علاوه بر آن مبلغ دویست‌ونود تومان پول نقد به عنوان جریمه از وی گرفتند. میرزا اسدالله یزدی وکیل تجاری حاج ملک‌التجار در ربیع الثانی ۱۳۳۱ق./ ۱۹۱۲م. تلگرافی به ادارهٔ تعیین تریاک شاهرود ارسال نمود و خاطر نشان کرد، حمل سوختهٔ تریاک با اجازهٔ ادارهٔ تعیین سبزوار بوده و آن محموله را از توقیف خارج کنید. ادارهٔ تعیین شاهرود به تلگراف او توجهی نکرد. میرزا اسدالله یزدی برای رسیدگی این مسائل نزدیک یک‌سال در سبزوار ساکن شد تا از طریق وزارت داخله رسیدگی کند (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۸/ ۳۵۷۳-۲۴۰). جدا از اینکه ادارهٔ تعیین تریاک سبزوار به برخی از تجار برای تهیهٔ سوختهٔ تریاک مجوز صادر می‌کرد؛ اسناد موجود نشان می‌دهند ادارهٔ تعیین سیاست دوگانه‌ای در پیش می‌گرفت و در پاره‌ای از مواقع محمولهٔ تریاک تجار توسط دیگر ادارات تعیین تریاک ضبط می‌گردید.

پس از آن که محموله تریاک حاج رجیعلی ملکالتجار توسط ادارهٔ تحدید تریاک شاهرود توقیف گردید؛ میرزا اسدالله یزدی وکیل وی در ۲۵ حوت ۱۳۳۱ق. / ۱۹۱۲م. در نامه‌ای به وزارت داخله نوشت: «زمان اغتشاش راه خراسان به واسطهٔ تراکم در خراسان سوخته تریاک کمیاب شده و این مسأله باعث تزلزل ادارهٔ تحدید تریاک سبزوار شد. ناچار به برخی از تجار برای رساندن سوختهٔ تریاک به ادارهٔ تحدید خراسان از جمله به حاج ملکالتجار سبزواری جواز داده شد که یکصدوده من سوختهٔ تریاک خریداری و به خراسان حمل نماید. در ادامهٔ مسیر هنگام عبور از شاهرود پنجاهوپنج من، در میامی چهلوپنج من و در تهران ده من توقیف گردید. همچنین مبلغ دویستونود تومان جریمه از تاجر سبزواری دریافت کردند. چون وزارت مالیه در جریان امور است چرا سوختهٔ تریاک را توقیف کردند و جریمه نمودند در صورتی که جواز حمل داشته است (سازمان اسناد کتابخانهٔ ملی ایران: ۹ / ۳۵۷۳-۲۴۰). با پیگیری‌های انجام شده توسط وکیل تجاری ملکالتجار سبزوار، وزارت مالیه در تلگراف ۲۳ ذیقعد ۱۳۳۰ق. / ۱۹۱۱م. به وزارت پست و تلگراف نوشت «هر طور ممکن است قراری در آسایش تاجر مزبور بدهند» (سازمان اسناد کتابخانهٔ ملی ایران: ۴۶ / ۳۵۷۳-۲۴۰).

۲- راه‌های نامناسب و ناامن

یکی از مشکلات بزرگ مردم ایران در گذشته، نبود راه‌های ارتباطی مناسب و جاده‌های کاروان‌رو بود (پورشافعی، ۱۳۸۵: ۱۰۲). در ایران دورهٔ قاجار اغلب راه‌های کاروانی ناهموار و نایمن بودند و یکی از علل عدم پیشرفت تجارت در این دوره «نداشتن طرق و شوارع صحیح» (شرق‌ایران، ۱۳۳۵ق: س ۳، ص ۲، ص ۲) برای حمل‌ونقل کالا بود. وجود راه‌های نامناسب جهت حمل کالا، نامنی راه‌ها و جلوگیری از قطاع‌الطریق و راهزنی از خواست‌های عمدهٔ تجار ایران به‌ویژه تجار سبزوار در دورهٔ قاجار بود. نمونه آن را در عرض حال تظلم آمیز اهالی سبزوار به مجلس شورای ملی در ربیع الثانی ۱۳۲۹ق. / ۱۹۱۱م. در رابطه با تعدیات، غارتگری و شرارت کدخدا اسماعیل رباط جزئی در ۲۸ ربیع الاول ۱۳۲۹ق. / ۱۹۱۱م. (آرشیو اسناد آستان قدس: ۱ / ۱۳۳۹۲۲) و فرهادخان توپکانلو در سبزوار و مناطق اطراف سبزوار دید که به تصرف اموال مردم اعم از ملک و جنس می پرداخت (اسناد آرشیو آستان قدس: ۲ / ۱۳۳۹۱۵). رئیس‌التجار و سایر تجار سبزوار به‌نماینده‌گی از اهالی سبزوار چندین مرتبه برای جلوگیری از تعدیات فرهادخان توپکانلو به عدلیه تظلم خواهی کردند (آرشیو اسناد آستان قدس رضوی: ۱ / ۱۳۳۹۱۶). حملات و تهاجم سواره نظام ترکمان به سبزوار نیز به تشدید ناامنی در آن مناطق منجر شده‌بود (سازمان اسناد کتابخانهٔ ملی ایران: ۷-۵ / ۶۶۹۳-۲۹۵). براساس اسناد موجود راهزنان ترکمان همه روزه در ذیحجه ۱۲۹۰ق. / ۱۸۷۴م. "در نواحی سبزوار تاخت و تاز می کردند" (سازمان اسناد کتابخانهٔ ملی ایران: ۱۷۵ / ۸۱۶۵-۲۹۵) و در محرم ۱۲۹۱ق. / ۱۸۷۴م. اموال تاجر را در نواحی سبزوار

به‌غارت می‌بردند (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۱۷۷/ ۸۱۶۵-۲۹۵). راهزنان ترکمان دو بقچه مال التجاره ملک التجار نائینی که شامل عبا به قیمت چهارصد قران بود را در نزدیکی دروازه سبزوار در جمادی الاولی ۱۳۲۷ق. / ۱۹۰۹م. به سرقت بردند که پس از مدتی سارق توسط نیروهای حکومتی دستگیر و عباها پیدا شد (آرشیو اسناد آستان قدس: ۱۰۵۱۷۳/۲). افزون‌براین، در ۲۱ صفر ۱۳۳۴ق. / ۱۹۱۶م. مال التجاره کربلایی غلامحسین تاجر یزدی از تجار معتبر سبزوار که از طهران به سمت مشهد و سبزوار حمل می‌کرد مورد سرقت قرار گرفت (آرشیو اسناد آستان قدس: ۸۷۴۰/۳).

همان‌گونه که ذکر آن گذشت عدم امنیت راه‌ها از دیگر مشکلات مطرح شده تجار سبزوار بود که تجارت آن‌ها را با مشکل مواجه کرده بود (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران: ۴۱/ ۲۴۰-۳۵۷۳). ناامنی در راه‌ها و مسیرهای تجاری گروهی از تجار سبزوار از جمله رئیس التجار، ملک التجار، محمدتقی، حاج سیداحمد یزدی، محمدحسین اولیاء، عبدالباقی، علی محمد علوی، عبدالحسین، محمدتقی، یحیی، امین‌التجار، صفرعلی، محمدتقی، محمدابراهیم امرایی، عبدالوهاب، کاظم توکلی، علی‌اکبر، حسین‌اف، محمدحسین، محمدتقی اصفهانی را برآن داشت تا در ۱۶ جدی ۱۳۳۲ق. / ۱۹۱۳م. نسبت به ناامنی راه‌های تجاری و کاروان‌رو در چندسال اخیر اعتراض کنند. تجار سبزوار براین باور بودند که ناامنی و نامناسب‌بودن راه‌ها و مسیرهای تجاری و کاروان‌رو باعث شده تا تجارت به‌طور کلی مسدود گردد و تجار در عسرت و تنگنای مالی قرار گیرند (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۳۴-۳۰/ ۲۴۰-۳۰۷).

۳- عملکرد اداره تعیین تریاک؛ از نارضایتی تجار تا تحصن در تلگراف‌خانه

قانون تعیین تریاک که در سال ۱۳۲۹ق/ ۱۹۱۱م به تصویب مجلس دوم رسیده‌بود به‌وسیله مأموران اداره تعیین در تمام ایالات و ولایات اجرا می‌شد و مأموران حق وصول تریاک را نداشتند (علم و حاجی آبادی، ۱۳۹۵: ۸۰). یکی از مشکلات تجار تریاک در سبزوار تعدیات اداره تعیین تریاک بود که منجر به شکایتهای مکرر تجار از اداره تعیین در سبزوار شد. گاهی شکایات علیه عملکرد یک مأمور از اداره تعیین بود. برای نمونه چند مورد از شکایات تجار تریاک سبزوار در این محث بررسی شده است. برخی از تجار مقیم سبزوار از جمله حاجی سید محمد، حاجی محمدعلی تاجر کاشانی، حاج محمدتقی تاجر شاهرودی، حاج محمدباقر تاجر کاشانی، عبدالوهاب زوار، محمدعلی کاشانی، عبدالحسین توکلی، یحیی قزوینی، محمدباقر مشهدی، عبدالکریم مشهدی، شیخ جعفر مشهدی، حاج محمدابراهیم سبزواری در ۱۸ میزان ۱۳۳۰ق. / ۱۹۱۱م. در تلگرافی به وزارت تجارت و وزارت پست و تلگراف سه مسأله را یادآور شدند. آن‌ها شصت من تریاک به ارزش دوهزار و پانصد تومان از دفتر پست سبزوار با پرداخت حق‌الزحمه به شاهرود ارسال کردند که نصف این مبلغ را بابت باندربول تریاک‌ها پرداخت کرده بودند. علت اعتراض تجار، تأخیر در ارسال محموله تریاک و نرسیدن به‌موقع محموله به مقصد معین شده بود. همچنین دریافت عوارض زیاد و حق الصاق باندربول دولتی اداره تعیین بود که به جای آن قبض پستی

هم به تجار داده نمی‌شد. عدم امنیت راه‌ها از دیگر مشکلات مطرح شده تجار سبزواری بود که تجارت آن‌ها را با مشکل مواجه کرده بود (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران: ۱۳۹۵-۲۴۰/۴۱). مهر ادارهٔ تحدید، ملاک صحت و عدم تقلب در آن تریاک بود (علم و حاجی‌آبادی، ۱۳۹۵: ۸۰). اگر کسی تریاک بی‌باندروول در داخل مملکت حمل و نقل می‌کرد در حکم قاچاق بود. برای حمل تریاک از محلی به محل دیگر، اعم از داخل یا خارج، باید محتوای بسته و تریاک در ادارهٔ تحدید محل با اطلاع بازرسین اداره بسته می‌شد و به مهر سرب‌ی ادارهٔ تحدید مهور می‌شد (همان: ۸۱).

یکی دیگر از تجار معترض به عملکرد ادارهٔ تحدید تریاک در سبزواری حاج محمد حسن شیرازی بود که در ۲۰ ثور ۱۳۳۱ ق. / ۱۹۱۱ م. شش من تبریز تریاک از سبزواری خریداری کرد و به واسطهٔ ناامنی راه‌های معمولی تریاک را از مسیر خراسان به روسیه فرستاد تا از آن‌جا به تهران حمل گردد. ابوالفیض خان رییس ادارهٔ گمرک درج تریاک‌ها را به بهانهٔ این‌که تریاک‌ها لولهٔ بزرگ باندروول زده شده‌اند توقیف کرد؛ حال آن‌که در سبزواری معمول بود تریاک را لولهٔ بزرگ باندروول می‌زدند (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۳۹/۳۰۷-۳۴۰) وزارت مالیه در پیگیری این موضوع به خزانه‌داری کل دستور داد تریاک‌ها را از درج به تهران ارسال کنند تا در آنجا رسیدگی شود. در صورتی که در سبزواری تریاک را در لولهٔ بزرگ باندروول می‌زدند. بنابراین باید تریاک‌ها را به صاحب آن تحویل دهند و شکایت تاجر مزبور مرتفع گردد (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۴۴/۳۰۷-۳۴۰). رییس الوزراء وقت، دربارهٔ تریاک‌های تاجر سبزواری به وزارت مالیه نوشت: تریاک حاج محمدحسن شیرازی باندروول داشت و حقوق دولتی را پرداخته است، به چه علت ادارهٔ بندر درج محموله این تاجر را توقیف کرده و به چه جرمی تاجر را حبس نموده است. «ترتیبی دهید ظلم و خسارت از وی مرتفع گردد» (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۴۶/۳۰۷-۳۴۰). با این حال خزانه‌داری کل اعلام کرد: مفتش مالیه بندر درج از ضبط شش من تریاک حاج محمد حسن شیرازی اظهار بی‌اطلاعی کرده است (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۵۲/۳۰۷-۳۴۰). در مکتوب دیگری از خزانه‌داری کل به وزارت مالیه مشخص می‌شود: تریاک‌های حاج محمد حسن شیرازی طبق قانون در بندر درج ضبط شده و باید جریمه قانونی را نیز پرداخت کند (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۵۴/۳۰۷-۳۴۰). رئیس ادارهٔ تحدید درج در گزارشی آورده است: تریاک‌های حاج محمدحسن شیرازی قاچاق بود (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۵۶/۳۰۷-۳۴۰). در صورتی که، در ۲۷ میزان ۱۳۳۱ ق. / ۱۹۱۲ م. مشخص شد میرزا اسماعیل خان رئیس ادارهٔ تحدید درج تقلب کرده و باندروول ادارهٔ تحدید را الصاق کرده است (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۶۰/۳۰۷-۳۴۰).

حاج محمدحسین تاجر سبزواری نیز از اجحافی که ادارهٔ تحدید تریاک سبزواری نسبت به او روا داشته بود؛ در سال ۱۳۳۴ ق. / ۱۹۱۵ م. به وزارت داخله شکایت کرد. او اذعان داشت که نه من تریاک وی را ادارهٔ تحدید تریاک تهران به جرم این‌که باندروول تریاک کثیف بود و تریاک‌ها ناخالص بود، توقیف

کردند. حال آن که این تریاک‌ها با مجوز ادارهٔ تحدید تریاک سبزوار ارسال شده و ادارهٔ تحدید سبزوار صحت آن را تأیید کرده است. وی از بی تقصیری خود و انواع خسارت‌هایی که از تجارت تریاک متحمل شده؛ شکایت کرد. حاج محمدحسین همچنین از توقیف چهل من تریاک در ادارهٔ تحدید تریاک سبزوار به دستور ادارهٔ مالیه به وزارت داخله شکایت کرد. او نوشت: «اگر تریاک من سالم است که رد کنند و اگر معیوب است دلیل آن را معین نمایند» (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۴/ ۲۴۶۱۲-۲۴۰).

قانون تحدید تریاک برای تاجران داخلی تریاک، موجب تنگناهایی شد و باندروول تریاک، حمل و نقل تریاک و عدم اجرای این قانون به صورت برابر در نواحی و شهرهای مختلف موجب اعتراضات و شکایاتی شد. افزون بر این، تخلف اجزاء ادارهٔ تحدید نیز مزید علت شد. برای نمونه تریاک‌هایی که باندروول شیخ اسدالله دارند، ضبط، توقیف و جریمه شدند. تاکنون مشخص نشده شیخ اسدالله کیست و باندروول ایشان کدام است. باندروول‌های تقلبی بود که در این چند سال در هر محلی که تریاک ارسال می‌کردیم با انواع مختلف الصاق می‌گردید؛ در صورتی که باندروول روی تریاک به تأیید و الصاق ادارهٔ تحدید رسیده بود و باندروول جدید الصاق می‌گردید و حق الزحمه پرداخت می‌گردید. سرانجام محمولهٔ تریاک با باندروول شیخ اسدالله توقیف می‌شد. موضوعی که برای هیچ یک از تجار پذیرفتنی نبود. «چراکه تریاک که پنجاه دست خریدوفروش شده و در ادارات دولتی باندروول شده و مهر تفتیش اداره داشته چگونه باندروول شیخ اسدالله می‌خورد». تجار سبزوار با اعتراض اعلام داشتند: در صورتی که اولیاء امورات با قاطبهٔ تجار همراهی نکنند، تجارت تریاک بر زمین مانده «موقوف می‌داریم» (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۳۴-۳۰۳۰۷/۳۰-۲۴۰). وزارت مالیه در ۱۰ صفر ۱۳۳۲ ق. / ۸ جولای ۱۹۱۴ م. برای پیگیری درخواست تجاری سبزوار در مکتوبی به خزانه‌داری کل نوشت: «جمعی از تجار سبزوار راجع به محمولهٔ تریاک آن‌ها که بی دلیل در ادارهٔ تحدید توقیف شده شکایت دارند. خزانه‌داری اقدام جدی انجام دهد که مأمورین ادارهٔ تحدید بی‌جهت تریاک کسی را توقیف نکنند و با اشتباه‌کاری موجب خسارت به تجار و دولت نگردند» (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۳۱/ ۳۰۳۰۷-۲۴۰).

از دیگر تاجران تریاک در سبزوار مشهدی ابراهیم تبریزی و حاج محمدحسین بودند که مقادیر زیادی تریاک از سبزوار به تهران ارسال می‌کردند و در تجارت تریاک سبزوار به تهران نقش به‌سزایی داشتند. مشهدی ابراهیم تبریزی در سال ۱۳۳۲ ق. / ۱۹۱۴ م. در چند نوبت، محمولهٔ تریاک به تهران ارسال نمود. برای نمونه وی محموله‌ای به میزان شانزده من و دوازده سیر و شش من و نه سیر و هشت مثقال تریاک برای حاج شیخ علی‌اکبر از تجار تریاک به تهران ارسال کرد. تریاک‌های ارسالی وی در ادارهٔ تحدید تریاک تهران توقیف و مسمول جریمه گردید. جریمهٔ توقیف این محموله سیصدو پنجاه و هشتاد و چهار قران از مشهدی ابراهیم تبریزی به عنوان جریمه دریافت کردند. در مورد دیگری حاج محمدحسین از تجار تریاک سبزوار

در چهار نوبت تریاک به تهران ارسال کرد؛ یک محموله به میزان پنج من و بیست سیر، محموله دیگری با میزان شش من و بیست و چهار سیر، محموله دیگری شش من و بیست و هشت سیر و محموله دیگری به میزان چهارمن و سی و پنج سیر به تهران ارسال کرد. تریاک‌های حاج محمدحسین به دلیل استفاده از باندروول‌های تقلبی توقیف گردید. برای وی دو قبض جریمه به میزان پنج هزار و هشتصد و سی قران و میزان پنج هزار و دویست و چهل و هفت قران صادرگردید (سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران: ۲۶۶۱۲-۲۴۰ / ۴۱).

وضعیت نابسامان ادارهٔ تحدید در ولایت سبزوار شکایت تجار زیادی را از ادارهٔ مالیهٔ به‌همراه داشت. حاج احمد کاشانی از تجار تریاک در سبزوار در ۷ جدی ۱۳۳۲ ق. / ۱۹۱۴ م. در نامه‌ای به وزارت مالیه از توقیف تریاک‌های خود در ادارهٔ مالیهٔ سبزوار شکایت کرد. او چند صندوق تریاک خریداری کرد و در سبزوار مجدد باندروول زد و صندوق‌ها مهر شدند. باوجود این‌که ادارهٔ تحدید تریاک سبزوار به‌نام حاج احمد کاشانی جواز حمل تریاک به تهران را صادر کرده بود در ادارهٔ تحدید تریاک تهران باندروول تریاک‌ها را باز کردند و با ادعای تقلبی بودن چهار من از تریاک‌ها بیشتر از پانزده من از تریاک وی را توقیف کرده‌اند. حاج احمد کاشانی اذعان داشت: تریاک‌هایی که از سبزوار گرفته‌است باندروول ادارهٔ تحدید سبزوار داشت؛ ثنیا اگر تریاک معیوب بود، باید بررسی شود که چرا باندروول کرده‌اند و فروشندهٔ آن را پیدا کنند. توقیف محموله‌های تریاک در ادارهٔ تحدید تهران باعث خسارت در تجارت حاج احمد کاشانی شده‌بود (سازمان اسناد و کتابخانهٔ ملی ایران: ۲۴۰-۳۰۳۰۷ / ۳۶).

تعدی و اجحاف ادارهٔ تحدید تریاک سبزوار تحصن برخی از تجار این ولایت را از ۶ دلو تا ۱۰ دلو ۱۳۳۴ ق. / ۱۹۱۵ م. در تلگراف‌خانه به‌دنبال داشت. حاج سید احمد تاجر یزدی و حاج محمدحسین تاجر سبزواری از تجار متحصن در تلگرافخانه بودند. علت تحصن تجار، توقیف تریاک‌های حاج محمدحسین در ادارهٔ تحدید تریاک تهران بود، که برای آقا شیخ علی‌اکبر سراج در تهران فرستاده بود. در صورتی‌که تریاک‌های وی با مجوز و مهر ادارهٔ تحدید سبزوار ارسال شده بود و هزینهٔ الصاق تمبر باندروول نیز در سبزوار دریافت شده که در تهران توقیف کردند. همچنین حبس و توقیف پنج روزه حاج محمدحسین در ادارهٔ مالیه سبزوار توسط میرزا نعمت‌الله‌خان مأمور مالیهٔ مشهد که برای رسیدگی به این کار به سبزوار اعزام شده بود (سازمان اسناد کتابخانهٔ ملی ایران: ۲۴۰-۲۴۶۱۲ / ۵) از علل دیگر تحصن تجار در تلگرافخانه سبزوار بود. متحصنین در این مدت سه تلگراف به خزانه‌داری کل ارسال و تأکید کردند برای خارج شدن تجار از تلگرافخانه به درخواست و شکایت آنان رسیدگی شود. باوجود این‌که خزانه‌داری در اول ربیع الاول ۱۳۳۴ ق. / ۱۹۱۵ م. به درخواست تجار سبزوار پاسخ داده بود (سازمان اسناد کتابخانهٔ ملی ایران: ۲۴۰-۲۴۶۱۲ / ۸) ادارهٔ تحدید تریاک سبزوار نسبت به تجار تریاک سخت‌گیری می‌کرد (سازمان اسناد کتابخانهٔ ملی ایران: ۲۴۰-۲۴۶۱۲ / ۶). خزانه‌داری کل در ۱۲ دلو ۱۳۳۴ ق. / ۱۹۱۵ م. به ادارهٔ مالیهٔ

مشهد نوشت: نسبت به تجار تسامح شود و به ضبط تریاک اکتفا کرده از اخذ جریمه صرف نظر کنید (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۹/ ۲۴۶۱۲-۲۴۰). خزانه‌داری کل همچنین در ۱۳ دلو ۱۳۳۴ق./ ۱۹۱۵م. درباره تریاک‌های آقا سید احمد یزدی به وزارت مالیه نوشت؛ باوجود آن که تریاک‌های نام‌برده دارای باندرول تقلبی است در دریافت جریمه اصرار نورزید و تنها به توقیف تریاک‌ها اکتفا نماید (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۱۰/ ۲۴۶۱۲-۲۴۰).

تجار سبزواری از جمله رئیس‌التجار، ملک‌التجار، صاحب‌رضوی، سلمان‌اف، توکلی، شمس‌الدین حسینی، حاج محمد تقی اسکویی، اسدالله علوی، آقا میرزا عبدالواسع، حسین‌اف، کاظم، حاج علی‌رضا، حاج محمدحسین، امین‌التجار و یحیی مقدم از تصمیم خزانه‌داری ناراحت بودند و در تلگراف به وزارت داخله نوشتند: بنا بود برای خروج از تحصن در تلگرافخانه اقداماتی جهت آسایش خاطر عموم انجام شود اما از مشهد تلگراف رسیده است که حتما پول از حاج سید احمد تاجر تریاک در سبزواری دریافت شود. آن‌ها در ادامه یادآور شده‌اند «به حال این مملکت باید گریست که فریادرسی ندارد. خانه خراب شدیم بعد از ۱۵ روز تحصن تلگرافخانه این گونه احکام جابرانه می نمایند» (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۱۳/ ۲۴۰-۲۴۶۱۲). خزانه داری کل در تلگراف ۱۵ دلو ۱۳۳۴ق./ ۱۹۱۵م. به اداره مالیه، محمد ابراهیم سرخوچه رژیمان دوم ژاندارمری را مأموریت داده است که «از تجار در مقابل قیمت باندرول تریاک وجه نقد دریافت دارند و مهلت مدت ندهند» (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۱۵/ ۲۴۰-۲۴۶۱۲).

حاج شیخ علی‌اکبر معروف به سراج از تجار تریاک برای تریاک‌های تجار سبزواری که به علت کهنه، چرکی و کثیف بودن لوله تریاک‌های سبزواری که به فروش نمی‌رسید، چند پیشنهاد به دولت داده است: دو خروار شیره تریاک با آن تریاک‌ها مخلوط کرده و باندرول‌های جدید به محموله تریاک الصاق کنند و آن تریاک‌ها را با قیمت جدید در بازار عرضه کنند (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۱۷/ ۲۴۰-۲۴۶۱۲). اما وزارت مالیه اظهار داشت: «مبلغ جریمه و قیمت تجدید باندرول تریاک‌های توقیفی یک‌هزار و یک‌صد و شصت و پنج تومان و شش‌هزار و پانصد دینار می‌شود» (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۱۸/ ۲۴۶۱۲-۲۴۰). شیخ علی‌اکبر نسبت به اظهارات وزارت مالیه در ۲ جمادی الاول ۱۳۳۴ق./ ۷ مارچ ۱۹۱۶م. از خسارت زیادی که بابت محموله تجاری تریاک در اداره تحدید تریاک متحمل شده بود؛ سخن سر داد. او حاضر شد نصف جریمه را پرداخت نماید اما اداره تحدید قبول نمی‌کرد و خواستار آن بود که شیخ علی‌اکبر باید پول باندرول را دوباره بپردازد (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۲۰/ ۲۴۶۱۲-۲۴۰). باوجود آچمز شدن شیخ‌علی‌اکبر تاجر تریاک توسط اداره تحدید تریاک، وزارت مالیه در ۲۱ ربیع الثانی ۱۳۳۴ق./ ۲۶ فوریه ۱۹۱۵م. تلگرافی با این مضمون برای وی ارسال کرد که «مساعدت‌های لازم صورت گرفته تا موجبات آسایش خاطر جنابعالی از این جهت فراهم آید» (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۲۴/ ۲۴۶۱۲-۲۴۰). مطابق نظر وزارت مالیه قرار شد «اداره مالیه تهران اجازه دهد تریاک‌هایی که

باندروول صحیح دارند را به صاحبش بازگردانند و بخشی که دارای باندروول مغشوش است مجدد باندروول شود و پس از اخذ جریمه و قیمت باندروول‌های جدید از ارسال کننده تریاک در ادارهٔ تحدید سبزووار، تریاک را به صاحبش تسلیم نمایند» (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۲۷/ ۲۴۶۱۲-۲۴۰). وزارت مالیه در تلگراف در ۱۱ ربیع‌الثانی ۱۳۳۴ ق. / ۱۶ فوریه ۱۹۱۶ م. به تجار سبزووار نوشت: «با حضور شیخ علی اکبر تاجر، نمایندهٔ تجار سبزووار، وزارت مالیه جلسه‌ای تشکیل داد و طبق آن مقرر شد قیمت باندروول‌ها دوباره محاسبه و مبلغ جریمه را از اجزاء خلافکار ادارهٔ تحدید تریاک سبزووار و حاج محمدحسین ارسال کننده تریاک اخذ شود تا تریاک‌هایی که متعلق به شیخ علی‌اکبر است، از توقیف خارج گردد. همچنین حاج محمدحسین می‌بایست نصف قیمت باندروول وجه جریمه را پرداخت کند تا توقیف تریاک‌های وی پایان پذیرد (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۳۶/ ۲۴۶۱۲-۲۴۰).

از مهم‌ترین تجار تریاک در سبزووار می‌توان به حاجی رجبعلی آقا ملک‌التجار (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۸/ ۳۵۷۳-۲۴۰)، مشهدی ابراهیم تبریزی، حاج محمدحسین (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۱۴/ ۲۶۶۱۲-۲۴۰)، حاجی سیدمحمد، حاجی محمدعلی تاجر کاشانی، حاج محمدتقی تاجر شاهرودی، آقا محمدباقر تاجر کاشانی (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۱۴/ ۳۵۷۳-۲۴۰)، حاج احمد کاشانی (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۳۶/ ۳۰۳۰۷-۲۴۰)، حاج محمدحسین تاجر سبزواری (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۴/ ۲۴۶۱۲-۲۴۰)، حاج سیداحمد تاجر یزدی (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۵/ ۲۴۶۱۲-۲۴۰)، شیخ علی اکبر تاجر معروف به سراج (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۱۷/ ۲۴۰-۲۴۶۱۲) و حاج محمدحسن شیرازی (سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران: ۳۹/ ۳۰۳۰۷-۲۴۰) اشاره نمود.

نتیجه

سبزووار یکی از مراکز کاشت تریاک در دورهٔ قاجار محسوب می‌شد. کشاورزان سبزووار در مقطعی تولید این محصول پرربازده را بر دیگر محصولات ارجح دانستند. افزایش حجم تریاک تولید شده؛ رونق تجارت را به همراه داشت. بدین ترتیب تجار زیادی به تجارت این محصول سودآور روی آوردند. اما در این بین عملکرد نامناسب ادارهٔ تحدید تریاک سبزووار که کاملاً خودسرانه رفتار می‌کرد و تابع هیچ یک از قوانین و مقررات حکومتی نبود؛ تجار تریاک را با موانع عدیده‌ای روبرو ساخت. سیاست‌های دوگانه‌ای که ادارهٔ تحدید تریاک در پیش گرفته بود سبب خسارت‌های فراوانی به تجار از جمله توقیف محموله‌های تریاک و پرداخت جریمه‌های هنگفتی به این اداره گردید. از سوی دیگر نامناسب بودن و ناامنی راه‌های تجاری مسأله‌ای بود که تجار با آن مواجه بودند. به نظر می‌رسد اگر در دورهٔ قاجار راه‌ها از امنیت کافی برخوردار بود و ادارهٔ تحدید تریاک سبزووار خودسرانه عمل نمی‌کرد و تابع فرامین حکومت مرکزی بود و

در مشکلاتی که برای تجار پیش می‌آمد از حقوق آنان حمایت می‌کرد؛ چه بسا تجارت و صادرات و واردات تریاک رونق چشمگیری داشت. امری که اگر محقق می‌شد؛ سودآوری حاصل از رونق تجارت تریاک را می‌توانست به رفاه و آسایش تجار و مردم سبزوار، آبادی کشور در دوره قاجار اختصاص داد.

منابع

اسناد

آرشیو سازمان اسناد کتابخانه ملی ایران

آرشیو اسناد کتابخانه آستان قدس رضوی

کتاب‌ها

پورشافی، مجید، ۱۳۸۵، اقتصاد کوچک: گزارش پول ملی ایران، هزینه‌های زندگی و دستمزدها در دو سده گذشته (۱۳۵۷-۱۱۵۷خ)، تهران: گام نو

جمال‌زاده، محمد علی، ۱۳۳۵، گنج شایگان یا اوضاع اقتصادی ایران، تهران: سلسله انتشارات اداره

کاوه

دالمانی، هانری رنه، ۱۳۷۸، سفرنامه از خراسان تا بختیاری، ترجمه غلامرضا سمیعی، ج ۱، تهران:

طلاووس

سیف، احمد، ۱۳۷۳، اقتصاد ایران در قرن نوزدهم، تهران: چشمه

لمبتون، آ.ک.س. ۱۳۷۵، ایران عصر قاجار، ترجمه سیمین فصیحی، مشهد: انتشارات جاودان خرد

مطبوعات

روزنامه شرق ایران، ۱۳۳۵ق: سال سوم، شماره دوم

مقالات

رنجبر، محمدعلی، دهقان حسام‌پور، مهدی، ۱۳۹۳، «جایگاه تریاک در تجارت خارجی ایران در

دوره قاجار (۱۲۱۰-۱۳۳۴ه ق)»، مطالعات تاریخ اسلام، سال ششم، شماره ۲۱، صص ۱۳۸-۱۱۵.

سید جواد، حاج حسن، ۱۳۷۵، «تریاک: از حمله اعراب تاکنونی»، گزارش، شماره ۷۱، صص ۲۱-

۲۳.

صالحی، شعله، ۱۳۹۳، «تاریخچه مصرف تریاک در ایران»، سلامت اجتماعی و اعتیاد، دوره اول،

شماره ۳، صص ۴۹-۶۴.

طلوع‌فکور، هانیه، سرافرازی، عباس، ۱۴۰۱، «فعالیت تجارتخانه‌ها و کارخانه‌های پنبه‌پاک‌کنی

روسی در سبزوار اواخر دوره قاجار»، فصلنامه تاریخ روابط خارجی، سال بیست و سوم، شماره ۹۱، صص

۱۰۲-۸۵.

علم، محمدرضا و فاطمه حاجی‌آبادی (۱۳۹۵)، «واکنش تجار در برابر قانون تحدید تریاک بر اساس اسناد مجلس شورای اسلامی (۱۳۰۶-۱۲۸۹ ش/۱۹۲۷-۱۹۱۰ م)»، پژوهش‌نامه تاریخ اجتماعی و اقتصادی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، سال پنجم، شماره اول، صص ۷۷-۸۹. پایان‌نامه

دانشیار، مرتضی، (۱۳۹۴)، تحولات سیاسی و اقتصادی - اجتماعی خراسان در دوره قاجاریه (۱۲۶۶ - ۱۳۳۲ ق.)، ۱۸۵۰ - ۱۹۱۴ م، استاد راهنما محمدعلی کاظم بیگی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران

Form No 19 - Service du Trésorier Général de Perse

خزانه داری کل ایران

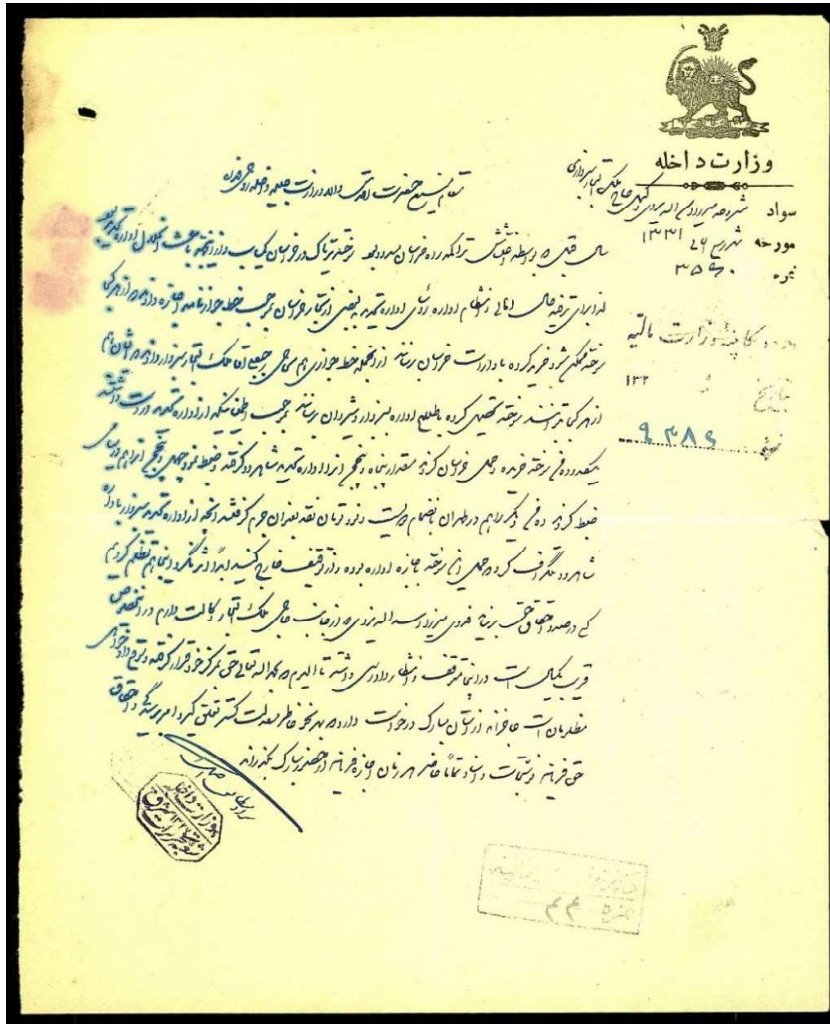
№: ۵۱۹ ع ۵
 موضوع: ...
 شصت و ...
 طبقه بندی: ...
 تاریخ: ۱۳۲۳

Objet: Taxes connues sous le nom de Patchouah
 Annexe:
 Classement: ۴۳-۱
 Date: 15 Novembre ۱۳۲۳

PERSAN	FRANÇAIS	CORRECTIONS
دردت میوه‌ها	Ministère de l'Intérieur	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	Dans certaines provinces au	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	l'emploi du Shireh d'opium est	(Shireh: substance préparée avec de l'opium brûlé)
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	en usage, les gouverneurs percevaient	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	autofais une certaine taxe de ceux qui	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	qui possédaient des établissements	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	de Shireh (lieu où l'on emploie du Shireh);	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	entre autres provinces, Sabzevar en	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	est une où dont les habitants	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	ont en plupart l'habitude	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	de faire usage de ce mortel poison.	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	La préparation et la vente	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	de cette substance étant maintenant	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	limitées et le peuple devant en	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	acheter désormais au Bureau de Patchouah.	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	Il n'est plus possible à la corporation	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	de Patchouah (possesseurs des établisse-	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	ment de l'emploi de Shireh) de payer	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	les taxes que lui percevaient autrefois	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	les gouverneurs.	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	L'année dernière un ordre	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	a été émis enjoignant au gouverneur	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	du Sabzevar de renoncer à recueillir	
در بعضی از ولایات و در نزدیکی شهرها	ces taxes; mais, selon un rapport	

دریافت مالیات پاچراغی از شیره‌کش خانه‌های سبزوار در سال ۱۳۲۹ ه.ق. (سازمان اسناد و کتابخانه

ملی: ۱۶/۳۷۲۱-۲۴۰)

سیاست دوگانه اداره تحدید تریاک در سبزواری دوره قاجار و شکایت تجار از این مساله (سازمان

اسناد کتابخانه ملی ایران: ۸/۳۵۷۳-۲۴۰)